

Igor Grdina

NEKAJ MISLI O KOROŠKI KOT SLOVENSKI BOLI

Vprašanje o Koroški kot slovenski boli je vsaj toliko psihološko kot zgodovinsko. Nobenega dvoma ni, da ga zastavljata tako preteklost kot sedanjost: na eni strani je rezultat družbenih procesov in posamičnih dogodkov v dolgem časovnem razdobju od srednjega veka do danes (s težiščem na 19. in 20. stoletju), na drugi pa tudi posledica njihovega doživljanja in reflektiranja pri Slovencih in Nemcih oziroma Avstrijcih ter občasno – zlasti po 1. in 2. svetovni vojni, ko je prišlo do dramatičnega vojaškega in diplomatskega boja za meje – še pri pripadnikih drugih narodov. Treba se je zavedati “večdimenzionalnosti” omenjenega vprašanja: ni mogoče zanimali ne njegove politične, ne gospodarske, ne kulturne razsežnosti, prav tako pa tudi ne razlik med kolektivnimi ter individualnimi odgovori nanj.

Igre menjav v zgodovini, ki jih v Srednji Evropi večinoma doživljamo v duhu hegelsko-marksiistične tradicije kot napredovanje oziroma razvoj človeške družbe (v bistvu gre za svojevrsten socialni lamarkizem), so enkrat poudarjale vpetost Koroške v širši geografski, civilizacijski, etnični, duhovnozgodovinski in politični okvir vzhodnoalpsko-jadranskega prostora, drugič spet njeno samostojnost in samosvojost v razmerju do sosednjih dežel. V srednjem veku – okoli leta 1000 – je bila vojvodina Koroška za kratek čas celo središče povezav razmeroma velikega in zemljepisno raznolikega/prehodnega

ozemlja med Bavarsko na severozahodu, Ogrsko na vzhodu, Hrvaško na jugu in Lombardijo na zahodu. Po omejitvi madžarske države na Pannonsko nižino se je namreč okoli Koroške na vzhodu in jugu oblikoval “venec” njej podrejenih mark, ki je segal od porečja Mure do porečja Pada. Iz njih sta relativno kmalu nastali tudi zgodovinski deželi Štajerska in Kranjska. Obe sta se hitro osamosvojili ter se uspeli definirati za pravna in politična subjekta enakega ranga kot sama Koroška. Po uveljavitvi Oglejskega patriarhata in pozneje še v večji meri Serenissime kot centrov posvetne politične moči na ozemlju ob obalah severnega Jadrana so vse tri omenjene dežele – ki sta se jim v teku let pridružila tudi Goriška, nastala iz dinastičnih teritorijev grofov Goriških, in mesto Trst – v čedalje večji meri delile skupno usodo; po njih so segali Babenberžani in češki kralj Otokar II. Přemysl, od 2. polovice 13. do konca 15. stoletja pa so jih obvladali Habsburžani.

V zgodnjem novem veku je vloga širšega regionalnega političnega središča vzhodnoalpskega prostora pripadla Štajerski oziroma njene mu glavnemu mestu Gradcu: t. i. nerazdružno telo Notranje Avstrije je bilo v 16. stoletju izjemnega pomena zaradi obrambe pred grozečo turško nevarnostjo, pozneje pa je ta zveza dežel razmeroma hitro postala mrtva črka na papirju. Toda Koroško, Štajersko, Kranjsko, Goriško in Trst je od tega časa dalje vsaj deloma povezovalo

še nekaj drugega: protestantska reformacija, ki je zaradi Luthrove doktrine o opravičevanju zgolj po veri hotela razširjati "evangelij brez človeških dodatkov", je morala vernike nagovarjati v njihovem jeziku, to pa je posledično vodilo k definiranju novih kulturnih enot in identitet, saj se obstoječe državne, deželne in siceršnje meje niso ujemale z lingvistično stvarnostjo. Med tedaj na novo opredeljenimi kulturno-civilizacijskimi skupnostmi oziroma identitetami je bila kajpak tudi slovenska. Posebej značilno se zdi, da je protestantski reformator Primož Trubar (1508 - 1586), ki je leta 1550 Slovincem izdal prvi dve knjigi v materinščini, svoje poslanstvo videl v oblikovanju "prave cerkve božje slovenskega jezika", ne pa v vzpostavitvi reformirane verske organizacije kake obstoječe dežele. Z natisom Biblije njegovega duhovnega "sina" Jurija Dalmatina (ok. 1547 - 1589), ki so ga leta 1584 finančno omogočili pretežno protestantski deželni stanovi Kranjske, Štajerske in Koroške, je tudi politična sfera via facti priznala relevantnost jezikovno-etničnega povezovalnega kriterija v vzhodnoalpskem prostoru, čeprav je lahko v poenotenje zajel le njegov južni del. To tradicijo je v katoliško okolje prenesel ljubljanski škof Tomaž Hren (1560 - 1630), ki je protestantski naddeželni slovenski knjižni jezik vzel za temelj lastnih izdajateljskih zasnov. Tako je ravnal predvsem iz praktičnih razlogov, saj je območje njegove cekvene oblasti segalo v posamezne župnije vseh treh omenjenih dežel. Odtlej se zavest o naddeželni naravi slovenskega knjižnega jezika ni nikoli povsem izgubila, čeprav je bila večkrat zelo šibka, v času slovničarskih eksihibicij o. Marka Pohlina (1735 - 1801) sredi 2. polovice 18. stoletja pa tudi postavljena pod vprašaj.

Potrebno je poudariti, da po 16. stoletju razen ideje slovenske skupnosti - sprva v religioznih (protestantskih), nato v kulturnih (knjižnojezikovnih), v 19. in 20. stoletju pa tudi v nacional-nopolitičnih in gospodarskih okvirih - ni najti resnejšega oziroma trajnejšega koncepta posebnega povezovanja vzhodnoalpsko-jadranskega prostora: Italijani v Primorju se v svojih integracijskih težnjah ozirajo na Apeninski polotok, Nemci v gorati notranjosti pa h glavnim mestom obstoječih kronovin in seveda k Dunaju kot prestolnici habsburške monarhije. Zato je prišlo do hudega konflikta interesov. Slovenska integracija pač ni mogla zajeti celotnega vzhodnoalpskega ozemlja; nasprotovale so ji tako sodobnostne vizije sosednjih narodov kakor tudi obstoječe meje med kronovinami v avstrijski državi.

Ko se v 2. polovici 18. stoletja pojavi novodobna narodna ideja, prav skupni knjižni jezik postane osrednji povezovalac prebivalcev Kranjske, Goriške, južne Koroške, spodnje Štajerske in še nekaterih sosednjih ozemelj. Meje njegove uporabnosti postanejo meje slovenskega naroda. Jezik se iz golega sredstva za sporazumevanje preobrazi v splošno priznano znamenje identitete. To velja tako prostorsko kot časovno: ker se je obred ustoličevanja koroškega vojvode vse do svojega propada, se pravi do leta 1414, odvijal v slovenskem jeziku, je tudi z njim povezana tradicija - logično - postala duhovna "last" slovenskega naroda. Vsaka svoboda pač govori s svojim jezikom. Takšno razumevanje zgodovine nikakor ni bilo nekaj absolutno novega: Otokar iz Geule je že v 14. stoletju koroškega vojvodo sinonimno poimenoval z izrazom "windische herre",¹ Enej Silvij Piccolomini pa je v 15. stoletju Korošce štel za Slovane.² Jakob Unrest je malo pred letom 1500 Koroško razglasil za "ain rehts Windisch Landt",³ Veit Welzer pa je generacijo pozneje poudarjal, da izhaja Koroška iz drugega in ne nemškega naroda⁴ (čigar državi sicer pripada). Simptomatično se zdi, da so prav vse našete oznake povezane z opisovanjem ustoličevanja koroških vojvod v poznosrednjeveški oziroma humanistični učeni kulturi; izhajale so iz posebnega jezika tega edinstvenega obreda.

Toda v času svojega formuliranja so vse omenjene izjave imele pomen zgolj za kroge izobraženske in družbene elite, tj. za relativno maloštevilne klerike in plemiče, ki so bili - za razliko od številčno močno večinskega kmečkega prebivalstva - zmožni branja in pisanja. Mogle so vplivati le na njihovo identiteto. Od konca 18. stoletja dalje pa so tovrstne opredelitve postajale bistvene tudi za "ljudi brez posebnosti", se pravi za vse in vsakogar. Družba kot organizem različnih stanov, v kateri ima vsak posameznik in sleher na skupina svoj special(izira)ni namen bivanja, je v Evropi razpadla; rodila se je družba kot mravljišče (bolj ali manj) enakih. Človek se je znašel svoboden, a sam. Ni bil več le del nečesa, kar ga je presegalo. Da ne bi bil tudi osamljen, je začel vstopati v najrazličnejše zamišljene skupnosti, v katerih je dobil občutek solidarnosti;

¹ Jože Pogačnik (ur.), *Srednjeveško sloustvo. Izbrano delo*, Ljubljana 1972, 282.

² Bogo Grafenauer, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, Ljubljana 1952, 229.

³ Prim. Bogo Grafenauer, n. d., 138, 139.

⁴ Bogo Grafenauer, *Karantanski temelji koroške vojvodine*, *Zgodovinski časopis* 31, Ljubljana 1977, 136.

med njimi je bila narodna v t. i. dolgem 19. stoletju od francoske revolucije do 1. svetovne vojne (v veliki meri pa tudi pozneje) gotovo najpomembnejša. Tedaj se je zdela naravna, ne kulturna; ljudem "včerajšnjega sveta" se je kazala kot danost oziroma kot težnost, ki ji ni mogoče uiti. Menili so, da je v civilizacijskem kontekstu nadzgodovinska – vsaj trajna, če že ne večna. Človek je bil v tistem času dobesedno rojen kot pripadnik tega ali onega naroda; nikakor ni šele v procesu osebnostnega formiranja postal Nemec, Francoz, Slovenec itd. (Le v romanskem svetu, kjer sta posamezne narode razlikovali zgolj državna in kulturna tradicija, ne pa etnični izvor, se je slišalo nekaj vplivnih glasov, ki so bili drugačnega mnenja: Renan je imel narod za vsakodnevni plebiscit, Massimo d'Azeglio pa je v prvem italijanskem parlamentu ugotavljal, da je potem, ko je Italija končno nastala, samo še treba narediti Italijane!⁵) Tako se niti malo ne gre čuditi dejstvu, da so se na Dunaju ob koncu 19. stoletja norčevali celo iz "priučenih" Tevtonov, ki so na jugu habsburške monarhije z vso velemenco gradili "nemški most" do jadranskih obal; na račun svojih brezkompromisnih "kulturonoscev" v Celju so v svetovljansko nezavrti cesarski prestolnici zapisali tele nemalo obešenjaške verze:

Vorm Obmann Jaksch vom Schubertbund
Jüngst Bürgermeister Rakusch stund,
Der Tepey, der hat präsiidiert,
Und Herr Brezovsky war gerührt,
Als von der treuen deutschen Art,
Die Cilli unentweckt bewahrt,
Mit Pattus noch Herr Negri spricht –
Noch deutscher kann man wirklich nicht.⁶

Slovenci so bili glede tega nekoliko "širši": iz priimka "očeta naroda" Janeza Bleiweisa (1808 – 1881) se niso norčevali, zato pa jih je motil njegov duhovni "sin" Etbin Henrik Costa (1832 – 1875); na njegov račun je Josip Stritar (1836 – 1923) leta 1872 napisal tale bojeviti sonet (tudi on je gledal na podalpski prostor iz dunajske perspektive!):

⁵ Eric Hobsbawm, *Nacije i nacionalizam. Program, mit, stvarnost*, Zagreb 1993, 50. Zaradi tako "laksnega" (tj. neetničnega in nerasnega) odnosa do narodnosti v romanskem (sredozemskem) svetu gotovo ni čudno, da je eden od vodilnih glasnikov epohe nacionalizma H. S. Chamberlain ob obalah Mediterana videl le kaos ljudstev.

⁶ Janko Orožen, *Zgodovina Celja in okolice, II. del* (1849 – 1941), Celje 1974, 289.

"Sinu puščica tretja naj zadene.
Ti, ki ime ti je italijansko
in v žilah sokrvice imaš germansko,
kaj tebe je prineslo med Slovence?

Med Nemci nisi našel svoje cene,
zato blago vse svoje pravdoznansko
prenesel sem v deželo si slovansko,
češ, dete veseli se zlate pene.

Neumen nisi, to se mora reči;
oh, le predobro si Slovence sodil,
ti znaš očitno "več ko hruške peči"!

Prej z blagom si okrog po hišah hodil,
zdaj jeli vsi sami so k tebi teči;
kako še dolgo boš za nos jih vodil!?

Že sam priimek je torej sugeriral, kateremu narodu naj bi posameznik pripadal; narodnost skratka ne bi smela biti stvar svobodne izbire. Tradicija, h kateri naj se človek prišteva, je bila v 19. stoletju resnično pojmovana kot kulturni ekvivalent naravni sili težnosti.

Tudi v 20. stoletju se v bistvu ni dosti spremenilo: marksizem, ki je poudarjal zgodovinsko naravo fenomena narodnosti in z njim povezanih kategorij mišljenja, je sicer do določene mere zaznamoval obdobje od 1. svetovne vojne do danes, toda njegova družbena doktrina – komunizem – je v evropski politični praksi doživela popoln zlom. Ni ga porazila samo liberalna demokracija, v kateri Francis Fukuyama vidi filozofski konec zgodovine (in kaj je njegov nauk drugega kot v marksizem preobrnjeno hegeljanstvo brez mesijanizma: končna razvojna stopnja človeške družbe ni harmonična in idealna, temveč zgolj znosna ter v tem smislu predvidljiva in obvladljiva; vsekakor je konfliktna in polna problematičnosti!), temveč tudi zavezanost ljudi narodni misli. Večnacionalne komunistične države v Evropi in velikem delu Azije – Sovjetska zveza, Jugoslavija in Češkoslovaška – so značilno razpadle. Ne zaradi demokracije in liberalizma, temveč zaradi nacionalizma. Mogoče je celo reči, da je zmaga liberalne demokracije v prostoru vzhodno od Zahoda le delna in marsikje še negotova, medtem ko je triumf nacionalizma praktično popoln. Nanj so prisegle tako postmarksistične kot neokomunistične države: Tudijsmanova Hrvaška, Mečiarjeva Slovaška in Miloševićeva Zvezna republika Jugoslavija

⁷ Josip Stritar, *Zbrano delo I*, Ljubljana 1953, 150.

so samo najbolj razvpiti dokazi za veljavnost te teze. Mnogi premišljevalci o sedanjem trenutku vzhodne polovice stare celine se sicer tolažijo z mislijo, da je ta prostor v tranziciji in da se bo torej sčasoma radikalno predrugačil, vendar je veliko vprašanje, če je temu res tako. Gotovo se bo spreminjal – ampak: ali se bo tudi spremenil? Odgovor je zaenkrat izgubljen v vetru. Pa saj tudi na evropskem Zahodu ni mogoče zaznati globljih sledov postnacionalne epohe: že, že, da se o tem mnogo govori v znanstveniških, umetniških, političnih oziroma medijskih krogih in da so nacionalisti spremenili svoj tradicionalni besednjak (opustili so afirmativno povzdigovanje svoje skupnosti ter se osredotočili na njeno promoviranje “per negationem”: zdaj so ksenofobi in mišljenjski rasisti; dandanes “ONI” definirajo “NAS”, medtem ko smo včasih “MI” “NJE” oziroma njihovo “inferiornost”; “MI” torej nismo več superiorni nad “NJIMI”, saj “NAS” “ONI” nenehno ogrožajo – že samo s tem, da so drugačni”), toda stare identitete so ostale žive. Ljudje jih še vedno štejejo za pomembne določevalke svoje usode – vključno s predsodki. Italijan ima npr. apriorno manj možnosti kot Nemec, da postane šef evropske banke. Kajpak že samo zato, ker je Italijan (sploh ni treba, da je Sicilijanec, Kalabrijec ali Napolitanec). Lahko se ga potolaži kvečjemu z dejstvom, da ima veliko več možnosti od svojega nemškega so-Evropejca za zaposlitev v kakšni pizzeriji – toda to najbrž ni posebej utešna ugotovitev.

Ko razmišljamo o rečeh, ki so povezane z narodnostjo, je vsekakor treba pogledati malce globlje; intelektualni dnevni menuji so v 20. stoletju, ki ni samo hobsbawmovsko stoletje skrajnosti, temveč tudi stoletje videza, narejeni preveč zgolj za oko, da bi lahko samo na podlagi zunanega izgleda sodili tudi o najpomembnejšem, tj. o okusu sveta. Marsikaj, kar se glasno oznanja, je pač zgolj vprašanje vedenjskega standarda. Ali z drugimi besedami: vprašanje modnih novosti in norosti na duhovnem področju. Ni pa stvar prepričanja ali resne refleksije o položaju. Očitno je sicer, da danes stvarnost opisujemo precej drugače kot še pred desetimi, dvajsetimi ali celo štiridesetimi leti, toda obstaja resen dvom, ali jo večina ljudi zato tudi že intimno doživlja radikalno drugače kot tedaj. Besedni slovar in besedna gramatika se spreminjata,

slovar in gramatika misli pa ostajata. Potemtakem je zgodovino nemogoče ločiti od sedanjosti. Kar zadeva vprašanje odnosa Slovencev do Koroške, je to načelno misel treba posebej poudariti. Koordinate sistema, v katerem se giblje naše pojmovanje skupnostnih identitet, so bile dejansko vzpostavljene že ob koncu 18. in v 1. polovici 19. stoletja, zato je narodnost v tem kontekstu še vedno deležna osrednje pozornosti. Tradicija, ki je tedaj postala bistvena za oblikovanje (samo)podobe slovenskega naroda, je ključnega pomena še dandanes. Naj navedem samo nekaj primerov! Na naslovnicaх reprezentativnih nacionalnih zgodovin se nenehno pojavljajo vedno isti motivi (knežji kamen je v tem smislu še posebej izpostavljen). Avtorji historiografskih knjig si krčevito prizadevajo uzreti narodovo preteklost kot logično verigo bolj ali manj nujnih dogodkov na poti k državni osamosvojitvi Slovenije v dramatičnih junijsko-juljskih dneh leta 1991 (najbolj razvpita je brez dvoma koncepcija t. i. “narodnega vzpona” Janka Prunka, vendar še zdaleč ni edina; omeniti je treba vsaj še zagnane promotorje venetskega in celjskega “sna”, vendar tudi nekatere “graditeljske” prispevke na pompozniх simpozijih o slovenski državnosti in o “usodnih prelomnicah”, ki neredko potekajo pod visokim pokroviteljstvom odločujočih ljubljanskih političnih faktorjev), ali pa iščejo prapodobe svoje sodobnosti v nekaterih markantnih dogodkih 19. in začetka 20. stoletja (tisti, ki jim srce bije močno na levi, tudi v letih groze in strahot 1941 – 1945). Tako brezimni “mali mož z ulice” kot (tipični/povprečni) strokovnjak za minulo st sta enako trdno prepričana, da je pred slabim desetletjem prišlo do kulminacije smisla slovenske poti iz roda v rod. Takšno občutenje naj bi v enaki meri zajelo čisto vse Slovence – tako tiste iz Ljubljane kot one iz Spodnjega Dupleka, Zgornjega Kašlja, Dunaja, Buenos Airesa, Trsta, Celovca itd. Samostojna nacionalna država naj bi bila od pamtiveka cilj najboljših “sinov in hčera slovenskega naroda” – čeprav se je o njej od let 1922/1923 pa do srede 80-ih let 20. stoletja razpravljalo le v ozkih, vsekakor ne “mainstreamovskih” krogih (Anton Novačan, Božo Vodušek, Lojze Ude, Lambert Ehrlich, Ruda Jurčec, nekatere skupine političnih emigrantov po letu 1945). Afirmativna identifikacija vsekakor močno prevladuje nad kritično analizo. Ideal je življenje sedanjosti v preteklost oziroma v najboljšem (= najmanj slabem) primeru podoživljanje minulosti, ne pa distanca do nje. Zato vsaj na deklarativni ravni ni mogoče pričakovati posebej globokih razlik

⁸ Posebej pade v oči in ušesa množinski subjekt, ki je tako značilen za slovar nacionalistov: ti se nenehoma čutijo poklicane izrekat i svoje “resnice” v imenu skupnosti.

med doživljanjem Koroške kot slovenske boli dandanes in pred stotimi ali osemdesetimi leti, ko je bilo nacionalistično razumevanje človekovega položaja v času in prostoru med Srednjeevropejci na vrhuncu.

Slika "tužnega Korotana", ki jo srečujemo v slovenski publicistiki že v obdobju fin de siècle in la belle époque, je v slovenski kolektivni zavesti ukoreninjena še v našem času, čeprav bi težko rekli, da se v zadnjih dveh desetletjih bogve kako načrtno goji. Zdi se kot nekaka samoumevna resnica oziroma usedlina. Nemogoče je seveda trditi, da je takšen pogled brez stvarnih temeljev, saj je v 20. stoletju na Koroškem prišlo do drastičnega upada slovensko govorečih ljudi. Komajda bi v Evropi našli pokrajino, kjer se je v tako (vsaj relativno) kratkem času dogodila tolikšna sprememba, čeprav je zaradi (kajpak politično hotene) stupidnosti habsburške statistike težko ugotoviti, kakšno je bilo dejansko stanje v 2. polovici 19. stoletja. Kategorija občevalnega jezika kot praktično edini pokazatelj narodnostne opredelitve ljudi v zahodni polovici avstro-ogrške monarhije (le v primeru Židov in Ukrajincev oziroma Poljakov v Galiciji in Bukovini je tudi veroizpoved lahko bila pokazatelj narodnosti) je bila nenatančna. Dejansko celo nesmiselna. Poglejmo tale drastični primer: v štajerskem trgu Sv. Jurij ob Južni železnici je bil ob zadnjem popisu prebivalstva v avstro-ogrski monarhiji leta 1910 ugotovljen en sam avstrijski državljani, ki za svoj občevalni jezik ni navedel ne slovenščine in ne nemščine.⁹ Vsekakor se zastavlja vprašanje, s kom je ta oseba potem sploh "občevala"?! Mutasta očitno ni bila, saj je bila rubrika o občevalnem jeziku izpolnjena. Na dlani je sicer pohujšljivo, vendar logično vprašanje: smo soočeni s primerom lingvistične onanije?

Mogoče je reči, da je cesarsko-kraljeva statistika s svojim zavestno meglenim kategorialnim aparatom za vse večne čase uspela prikriti dejanske narodnostne razmere v monarhiji, saj je bila preveč nenaklonjena do pripadnikov t. i. nezgodovinskih oziroma nevladajočih in gospodarsko šibkih narodov, na katerih opredelitev je bilo mogoče vplivati z najrazličnejšimi oblikami pritiska.¹⁰ Sledila je pač miselnosti, ki jo je si-

cer zelo vpljudno, a vendar odločno izpovedal Ernst von Plenner 29. aprila 1881 v dunajskem državnem zboru: "Zahteva absolutne enakopravnosti /v Cislajtaniji/ je zmota, ker tako v življenju posameznikov kakor narodov ni absolutne enakosti, in nenemške narodnosti v Avstriji morajo sprejeti v interesu avstrijske države neko mero, ne rečem podrejenosti, ampak priznanja izvršenih nacionalnih dejstev."¹¹ V slovarju Orwellove živalske farme - ki ni zgolj sarkastična (pris)podoba totalitarnega podrejanja, temveč tudi vsakršnega oblastništva kot takega - bi se temu reklo: obstajajo enaki in bolj enaki. Takšna miselnost je vsaj implicitno živa še danes: celo v uradnih krogih druge avstrijske republike se včasih bolj, včasih manj intenzivno govori o nekakšni staroavstrijski manjšini v Sloveniji, ki naj bi jo definirala uporaba nemškega jezika. Kot da slovensko govoreči ljudje ne bi bili polnopravni Staroavstrijci! Zagotovo pa ni pretirana domneva, da je bilo Slovencev na Koroškem v času habsburške monarhije vsaj toliko, kot je bilo ljudi, ki so statistiki slovenščino prijavili kot občevalni jezik. Spekulira se lahko samo o tem, koliko več jih je bilo - saj je takšna jezikovna opredelitev človeku v vsakdanji življenjski pragmatiki lahko samo škodovala. Ljubljana kot središče slovenske narodne integracije ter moči v koroškem prostoru pač ni mogla resneje tekmovati s centri integracij in moči druge vrste (deželne in siceršnje politike, gospodarstva itd.) - predvsem ne z deželno in državno prestolnico, se pravi s Celovcem in Dunajem. Obe mesti sta bili severno od Karavank tako politično kot gospodarsko neprimerno močnejši in privlačnejši središči kakor "dolga vas" na sončni strani Alp. Kar pa zadeva kulturo, je treba ugotoviti, da je bil Celovec za Slovence na Koroškem vse 19. stoletje prav tako veliko pomembnejši kot Ljubljana: tu je bil od leta 1851 dalje sedež častitljive Mohorjeve družbe, ki je skrbela za popularno književnost med vsemi Slovenci; poleg tega so se v njem vsaj občasno porodile tudi ambicioznejše vsenarodne pobude (npr. reviji Slovenski glasnik in Kres). *Slovenci na Koroškem* so skratka že za časa stare Avstrije v praksi bili *koroški Slovenci*. Le da zaradi pripadnosti velike večine slovenskih pokrajin istemu državnemu okviru to

⁹ *Specialni krajevni repertorij avstrijskih dežel. IV. Štajersko, Dunaj 1918, 22.*

¹⁰ *Na Slovenskem je klasičen primer za to spodnještajerski trg Šoštanj. leta 1900 so v njem našli 908 ljudi s slovenskim in 179 z nemškim občevalnim jezikom, leta 1910 pa je bilo prvih le še 368, medtem ko se je število drugih*

povzpelo na 874. Sprememba je bila posledica propada "slovenske" usnjarne v kraju, medtem ko je "nemška" uspešno delala še naprej. Prim. Vasilij Melik, Josip Vošnjak in njegovi spomini, v: Josip Vošnjak, Spomini, Ljubljana 1982, 643, 644.

¹¹ *Ivan Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848 - 1895 V, Ljubljana 1966, 36.*

ni bilo kdovekako opazno. Po letu 1920 so posebnosti slovenskega življenja na Koroškem postale očitne: različna so bila vprašanja, s katerimi so se srečevali ljudje južno in severno od Karavank in različni so bili njihovi odgovori na izzive časa. Tako se je oblikovala tudi (delna, a vsekakor opazna) različnost njihovih tradicij. Od sonarodnjakov v drugih deželah so bili koroški Slovenci le malo odvisni in so od njih pravzaprav dobivali le malo vzpodbud oziroma pomoči. V vsakem primeru so slovenski celoti – predvsem skozi kulturo – neizmerno več prispevali kakor od nje prejмали.

Samo slovenska katoliška politika na Koroškem je bila nekoliko močnejše povezana z Ljubljano, čeprav so nasprotja med Brejcem in Šušteršičem tudi v njenih okvirih onemogočala kakšno učinkovitejše sodelovanje prek deželnih meja. Po uveljavitvi Gautsch-Beckove volilne reforme leta 1907, ki je v Cislajtanijski uvedla splošno in enako volilno pravico za moške, so Slovenci na Koroškem namreč lahko računali na en sam državnozborni mandat, Janko Brejc (1869 – 1934) pa je to pripisal nesposobnosti "nekronanega vojvode kranjskega" Ivana Šušteršiča (1863 – 1925) in ne glavnemu "krivcu" – nepopustljivosti nemških strank. Slovenski politiki so bili pač od nekdaj sila agresivni v razmerju do rojakov, medtem ko je bil njihov odnos do tujcev mnogo miroljubnejši in ponižnejši. Realizem na seznamu njihovih principov nikoli ni bil uvrščen posebej visoko, toleranca pa tudi ni veljala za posebej imenitno vrtilino.

To se je posebej drastično pokazalo po 1. svetovni vojni, ko se je zastavilo vprašanje razmejitve med (nemško)avstrijsko republiko in Kraljestvom Srbov, Hrvatov in Slovencev. Najbrž je z najdrastičnejšo obtožbo neumnosti, ki jih je tedaj zagrešila slovenska politika, postregel Ivan Šušteršič. Zapisal je: "Zgodovinska ironija je vrгла dr. Brejcu v naročje slovenski Korotan. Tu ga imaš in drži ga! Usoda in dr. Korošec sta mu dala v roke vso oblast v slovenskem Korotanu. Uprava, uradništvo, žandarji in vojaštvo, državna blagajna in ljudska prehrana, šola in tisk – z eno besedo vse, kar v javnem življenju kaj šteje, kar daje upliv in moč brihtnemu vodniku, vse je bilo združeno v njegovih rokah. Treba je bilo vsa ta sredstva le modro porabiti... Dan plebiscita je imel biti dan priznanja, častni dan za nekdanjega tako požrtvovalnega voditelja koroških Slovencev. Ljudstvo je imelo svobodno izreči svojo sodbo. In izreklo jo je. Pod sardonskim posme-

hom cele Evrope je slovenski Korotan, po svoji lastni samoodločbi, šel v nemško Avstrijo! Tisti nemški nacionalci, katerim jaz nisem mogel iztrgati iz rok slovenskega Korotana /misli se na pogajanja okoli drugega mandata za koroške Slovence v času Gautsch-Beckove volilne reforme/, ker nisem imel v rokah ne uprave, ne šol, ne uradništva, ne orožništva, ne vojaštva, ne državne blagajne, ne ljudske prehrane, ne vlade, ki sem bil pa zato od dr. Brejca okregan kot zanihern šolarček od strogega učitelja – ravno tisti nemški nacionalci so iztrgali slovenski Korotan iz rok dr. Brejcu, ko je imel že drugo leto ravnottam vse to v rokah, kar je bilo meni docela manjkalo. Zares, bridka zgodovinska ironija, prebridka za naš toli preskušani narod... /.../ /S/lučaj je hotel, da so ti gospodje /tj. Brejc, Korošec in njuni privrženci/ sami kučirali narodni voz, brez mene, ki sem po njihovi volji in krivdi begal po svetu – in voz se je točno prevrnil pri vsaki količ-kaj kočljivi pasaži. Pereč zgodovinski sarkazem pa je, da je koroško kočijo vodil baš koroški kočijaž, ki je po svoji lastni trditvi natančno poznal vse cestne ovinke in klance – pa je kar pri prvem ovinku obležal s svojim vozom v cestnem jarku. /.../ Brez samohvale lahko rečem: Če bi bila uprava slovenskega Korotana v oni dobi zaupana meni s polno močjo, da postopam po svoji lastni uvidevnosti, zastavil bi glavo, da bi bil dan plebiscita dan slovenskega zmagoslavja."¹²

Šušteršiču lahko verjamemo: vedel je, da nihče ne more vladati nedolžen in se ni bal imeti kosmate vesti (saj: zakaj pa je spoved, če ne za to, da si katoliški politik olajša vest po kakšni brezskrupulozni lumpariji "za narodov blagor"). Bil je brutalen realist in se ni izogibal ne upravnega "terorizma" ne navidez tveganih gambitnih potez, medtem ko je Brejc skušal prakticirati nekakšno politično "brezmadežno spočetje". Pač ni vedel, da je pri državnih opravih greh odpustljiv, napaka pa ne.

Že iz citiranega pasusa je razvidno, da je Šušteršič za razliko od romantičnih zanesenjakov, ki so za južnoslovansko kraljevino zahtevali skoraj pol Koroške, za slovenski Korotan imel le plebiscitno cono A, ki bi jo z določenimi mejnimi korekturami bilo mogoče dobiti brez glasovanja – prek sporazuma z dunajsko vlado. Toda še pomembnejše je nekaj drugega: najbolj glasni zagovorniki maksimalističnih jugoslovanskih ozemeljskih zahtev na Koroškem so pripa-

¹² Ivan Šušteršič, *Moj odgovor, 1922*, 41 – 43.

dali zelo demagoški Krekovi struji v slovenskem katoliškem taboru, ki pa je bila med 1. svetovno vojno v zameno za ustanovitev Jugoslavije v okvirih habsburške monarhije avstrijskim Nemcem pripravljena žrtvovati ne le koroške, temveč tudi štajerske Slovence!¹³ Janez Evangelist Krek (1865 – 1917) in Anton Korošec (1872 – 1940) sta kljub radikalnemu slovenstvu na koncu koncev vendarle bila predvsem velika Jugoslovana. Na Slovence sta gledala kot na del večje celote. Koroška je v takšnem mišljenjskem okviru pač zelo obrobne pomena...

Enako je na stvar gledal tudi del slovenskega liberalnega tabora: Ivan Tavčar (1851 – 1923) – bil je dober pisatelj, a mizeren politik – je neposredno po 1. svetovni vojni menda izjavljal, da cela Koroška ni vredna kosti enega samega kranjskega Janeza!¹⁴ Toda "visoškega gospoda" navsezadnje ni težko razumeti: kljub radikalnemu slovarju v bistvu ni bil ekstremen nacionalist, poleg tega pa njegova liberalna stranka od volilcev na južnem Koroškem ni imela česa pričakovati.

V resnici so se Slovenci za rojake v "tužnem Korotanu" po 1. svetovni vojni zanimali bolj z besedami kakor pa z dejanji: prostovoljci, ki so se podali v boj za severno mejo, so bili dokaj osamljeni, relativno maloštevilni in ne posebno učinkoviti. Veliko je bilo gostilniškega in pocestnega navdušenja, akcij(e) pa malo. Pesnik Oton Župančič (1878 – 1949) je že v začetku stoletja (1906) komentiral takšno ravnanje s priostrenimi verz:

KOROTAN, nič se ne boji!
Celo noč smo pili zate,
zdaj pa, brate,
več ne moremo; ti stoj,
sam si staro pravdo brani –
mi smo že dovolj – navdušeni.¹⁵

Na pomlad 1919 so slovenske čete celo doživele popoln vojaški polom, nakar so v stvar posegle osrednje državne oblasti. Čeprav je bilo Kraljestvo SHS tedaj v mejnih sporih s praktično vsemi sosedami, je vrhovno poveljstvo armade sklenilo izvesti ofenzivo na Koroškem, ki jo je 19. maja 1919 odobrila tudi beograjska vlada.¹⁶ Bliskovita akcija ob koncu meseca in v prvih dneh junija je popolnoma uspela, vendar jo je odločitev pariške mirovne konference o plebiscitu nazadnje naredila za brezpredmetno. Pozneje je bilo slišati glasove, da je zasedba Celovške kotline s strani jugoslovanske vojske samo škodovala Slovincem, ker je ob tem prišlo do prelivanja krvi. Vendar je treba resnici na ljubo poudariti, da je do streljanja in mrtvih prišlo že prej, ko so bile ob improvizirani koroški razmejitveni črti (in občasno tudi fronti) v glavnem le slovenske čete. Te so ob podpori odločujočih predstavnikov ljubljanske deželne vlade (Janko Brejc, Gregor Žerjav, Karel Verstovšek)¹⁷ tudi samoiniciativno sprožile ponesrečen napad v mesecu aprilu, ki se je končal s katastrofo. Ne zgolj izid glasovanja na koroškem plebiscitu 10. oktobra 1920, temveč že sama ideja o njegovem razpisu je bila v veliki meri posledica nedejavnosti ključnih faktorjev slovenske politike v Ljubljani, ki je z nezasedbo obmejnega ozemlja na severu pokazala svojo nezainteresiranost zanj. Takšnega mnenja ni bil samo katolik Šušteršič: tudi njegov nepomirljivi načelni nasprotnik, liberalec Ivan Hribar (1851 – 1941), in kritični socialni demokrat Albin Prepeluh (1880 – 1938) sta v bistvu sodila enako.¹⁸

Nasploh pa je mogoče reči, da koroške stvarnosti ljubljanski politiki – z izjemo avtokratskega in ozkosrčno "klerikalnega" Brejca, ki je imel prostor severno od Karavank za svoj fevd – niso dobro poznali. Tudi tisti, ki jim ni mogoče odrehati iskrene zavzetosti za ugodno rešitev mejnih vprašanj, so stavili samo na moč oblastne prisile. Ampak z njo bi se dalo kaj narediti samo v primeru zasedbe Celovške kotline novembra ali decembra 1918, pozneje pa to ni bilo več mogoče. Koroški Slovenci, ki jih nihče iz Ljubljane ni

¹³ Igor Grdina, *Nekronani vojvoda kranjski – dr. Ivan Šušteršič*, *Zgodovinski časopis* 50, Ljubljana 1996, 379, 380.

¹⁴ Prim. razpravo Janka Brejca *Od prevrata do ustave v zborniku Slovenci v desetletju 1918 – 1928*, Ljubljana 1928, 171, kjer je – očito v ublaženi obliki – povzeto Tavčarjevo stališče: "V Narodni vladitvi ni bilo enotnega naziranja glede oborožene akcije na Koroškem. Poverjenik za prehrano dr. Tavčar n. pr. je bil odločno proti temu, da bi se prelila le ena kaplja krvi. Tudi je odklanjal aprovizacijo Celovca. Bil je pač prepričan, da bomo na Koroškem itak mirtimi potom dosegli vse, kar nam gre."

¹⁵ Oton Župančič, *Zbrano delo IV*, Ljubljana 1967, 9.

¹⁶ Mile Bjelajac, *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918 – 1921*, Beograd 1988, 142, 143.

¹⁷ Albin Prepeluh *Abditus*, *Pripombe k naši prevratni dobi*, Trst 1987, 238, 239.

¹⁸ Prim. Ivan Hribar, *Moji spomini II*, Ljubljana 1984 (Hribar se sklicuje tudi na generala Maistra), 387 – 430; Albin Prepeluh, n. d., 222 – 360. Prepeluh ob tem poudarja še pomen stališča samih koroških Slovencev, ki niso bili posebej vneta za Jugoslavijo.

niti poskušal organizacijsko, gospodarsko in morebiti tudi drugače okrepiti, so bili s svojimi težavami prepuščeni samim sebi. Ker so bili v ekonomskem smislu močno odvisni od Nemcev in ponemčencev, so v strukturah vsakdanjega življenja ostali še naprej navezani na tradicionalni mišljenjski in stvarni okvir. Zato tudi njihovo neenotno glasovanje na plebiscitu ni preseglo. Brejc na Koroškem ni videl drugih Slovencev kot katoliških, toda ti so bili pod pritiskom narodnostno vse prej kot nevtralnega celovškega episkopata, ki si je neprikrito želel čim bolj celovite Koroške oziroma z drugimi besedami: avstrijske plebiscitne zmage. Vrh tega je treba upoštevati še nekaj: rezervoar glasov slovenske katoliške stranke na Koroškem so bili kmetje, ti pa so imeli v industrijski Avstriji veliko večjo gospodarsko perspektivo (v smislu povpraševanja po njihovih produktih) kakor v pretežno agrarnem Kraljestvu SHS, kjer bi se soočali z veliko konkurenco vojvodinskih in slavonskih poljedelcev ter kranjskih živinorejcev. Tako je v prid glasovanju za Jugoslavijo govorila zgolj narodna zavest, pa še ta ne neposredno, saj je alpska republika po volji zmagovalcev v 1. svetovni vojni izgubila nacionalno determinirano prvotno uradno ime Nemška Avstrija. Nasproti njej tudi ni stala Slovenija, ampak večnarodna in Korošcem v velikem delu civilizacijsko povsem tuja Jugoslavija. Prva svetovna vojna je namreč mnogim "ljudem brez posebnosti" dala možnost, da so se izkustveno prepričali o temeljiti drugačnosti balkanskega načina življenja od srednjeevropskega. Avstrijskega propagandnega opozarjanja na te razlike pač ni bilo mogoče odpraviti zgolj s protipropagando: stvar je gotovo segala globlje od golih stereotipnih predstav. Morebiti je tudi demonizacija Nemcev, po kateri je posegla jugoslovanska propaganda pred plebiscitom, delovala neprepričljivo – ker ni bila realna: resda so bili Slovenci v razmerju do njih v hudo podrejenem položaju, vendar pa vsakdanje življenje na Koroškem pred 1. svetovno vojno vseeno še ni bilo pekel (za to je potem poskrbel Tretji Reich). Jasno je, da jugoslovanska stran s takšno naravnostjo ni mogla prepričati ravno velikega števila pragmatično usmerjenih ljudi, ki so se odločali na podlagi svojih realnih interesov. Nagovarjala in prepričevala je zgolj (že) prepričane. Nikogar ni pridobila. Nasploh je znala slovenska nacionalna in siceršnja politika od nekdanj samo diferencirati, ločevati in odbijati: kdor ni bil stodvajsetodstotno soglasen z njo, je bil doživljan kot sumljiv mlačnež, če že ne kot odkrit sovražnik. Ampak o vsem tem v Sloveniji

še ni bilo resne zgodovinske analize: vedno sta se poudarjali samo moč nasprotne strani in nenaklonjenost večine odločujočih faktorjev mednarodne politike do jugoslovanskih aspiracij. Da je bila Avstrija leta 1920 zelo šibka država brez prave volje do eksistence in ne velesila iz leta 1914, je pravzaprav ostalo neopaženo. V brezno dejstev si vsakdo pač ne drzne pogledati: lažje je biti kustos v muzeju kolektivne bolečine in arhivar antikvarnih predstav... Subtilnejše psihološke dimenzije koroškega vprašanja so slovenski historiografiji vse do danes ostale tera incognita. Kot da bi bilo življenje samo velika politika!

Seveda v pričujočem preglednem tekstu ni mogoče pretresti vseh podrobnosti doživljanja Koroške kot slovenske boli. Zaustavimo se lahko le ob nekaterih posebej pomenljivih trenutkih, ki opozarjajo na kompleksnost te problematike.

Vse do leta 1938, ko se je po vsej širini zastavilo vprašanje priključitve Avstrije k Nemčiji, je bila Koroška za slovensko politiko, publicistiko in kulturo odprta rana. Treba je reči, da je bila zaskrbljenost za usodo Slovencev onstran Karavank velika, zanimanje za njihove življenjske probleme pa resno in pristno. (To je po svoje paradoksalno, saj je bil čas, ko je bilo za koroške rojake mogoče storiti kaj učinkovitega, že zamujen: v odločilnih letih 1918 – 1920 je bilo miselno poglobljenega ukvarjanja z "brati ob severni etnični meji" mnogo manj!) Tudi politika beogradskega državnega centra ni bila indiferentna do "tužnega Korotana", saj je svoj odnos do Nemcev v mejah jugoslovanske kraljevine povezovala z odnosom avstrijske republike do koroških Slovencev. V slovenskem tisku je tudi bilo mogoče najti mnenje, da bi v primeru Anschlusa rezultat koroškega plebiscita izgubil veljavnost, saj se je na glasovanju leta 1920 zastavljalo vprašanje o pripadnosti južnega dela Celovške kotline Avstriji oziroma Jugoslaviji, ne pa tudi Nemčiji. Toda to je bilo le mahanje s sabljo po zraku, kajti ko se je v začetku usodnega leta 1938 eden od voditeljev koroških Slovencev Franc Petek (1885 – 1965) odpravil v Beograd po nasvet, kako naj manjšina ravna ob prelomnih dogodkih, ga slovenski prvak in jugoslovanski notranji minister Anton Korošec sploh ni hotel sprejeti!¹⁹ Predsednik kraljevske vlade Milan M. Stojadinović je ravnal drugače: za razliko od Korošca, ki je bil zgolj politik (še to predvsem taktik, ne stra-

¹⁹ Franc Petek, *Iz mojih spominov*, Ljubljana-Borovlje 1979, 197.

teg!), je bil državnik in se ni izogibal odgovornosti. Petku je realistično svetoval ravnanje po lastnem preudarku in mu v vsakem primeru zagotovil vso mogočo jugoslovansko podporo.²⁰ Ob tem je opozoril, da bi sleherna slovenska zahteva po reviziji meje na Koroškem sprožila nemško zahtevo po reviziji na Štajerskem. Stojadinovič je očitno mislil resno s svojo nevtralistično zunanjo politiko ohranjanja starih prijateljstev in pridobivanja novih ter ni hotel postati Hitlerjev sodelavec pri rušenju obstoječega evropskega reda. Poljska vladajoča garnitura je npr. ob sudetski krizi in razpadu češkoslovaške prve republike ravnala povsem drugače – pridružila se je Hitlerju in si odtrgala svoj kos mrhovinarske pogače... Le kontroverzni jugoslovanski konzul v Celovcu Anton Novačan (1887 – 1951) je v letih 1933 in 1934 poskušal plesti svoje mreže: tako tudi oblastem Dollfušove stanovske države ni ostalo neznano, da se je silaški in pretepaški diplomat, ki je v višino meril okoli dva metra, poudarjeno bratil z notornimi nacionalsocialisti ter glasno razlagal, kako se je v Berlinu dogovoril s samim Goebbelsom, da Avstrija pripade Nemčiji, Koroška pa Jugoslaviji!!! Kralj Aleksander se je moral zaradi čvekanja svojega vihravega diplomata, ki je očitno bolehal za veličinskimi blodnjami, zagovarjati pred tujci; menda je izjavil, da je konzul Novačan sicer dobro misleč človek, vendar tudi strašno neumen politik.²¹

Nacisti so na Koroškem že pred Anshlušom načrtovali veliko etnično čiščenje. Pri tem je važno poudariti, da gre za domače avstrijske in ne "uvožene" rajhovske zagledance v hitlerizem.²² Zaradi berlinskega snubljenja Jugoslavije k trojnemu paktu do leta 1941 še ni prišlo do nájhujšega, potem pa so vsi razlogi za zadržanost odpadli. Oblasti Tretjega Reicha so prešle od premestitev nezaželenih posameznikov k sistematičnim deportacijam. Skrajna eksistenčna ogroženost je znaten del koroških Slovencev navezala na narodnoosvobodilni tabor onstran Karavank, ki ga je vodila lokalna komunistična partija. Kljub svoji proklamirani internacionalnosti ta ni bila indiferentna do slovenskega narodnega vprašanja; z njim se je v obsežni knjigi leta 1939 spopadel celo njen najvplivnejši ideolog in voditelj Edvard Kardelj (1910 – 1979). Menil je, da bodo slovenske manjšine onstran jugoslovan-

skih meja slej ko prej združene z narodnim središčem;²³ zastavljalo se je samo vprašanje, kakšna pot vodi k temu cilju. Kardelj je bil prepričan, da je zedinjenje Slovencev uresničljivo le prek njihovega povezovanja z demokratičnimi silami vsega sveta, kar je v kominternovski ljudskofrontni terminologiji pomenilo v prvi vrsti zavezništvo z levičarsko (vendar ne samo komunistično) usmerjenimi političnimi gibanji in državami. Ko po 2. svetovni vojni zaradi mednarodne konstelacije političnih sil in silnic kljub veliki zmagi jugoslovanskega narodnoosvobodilnega gibanja ni prišlo do mejnih korektur proti Avstriji, se je pokazalo, da je sorazmerno lahko kritizirati ravnanje slovenskih voditeljev ob prevratu 1918/1919, težje – oziroma nemogoče – pa je odpraviti vse posledice tedanjih (ne)odločitev.

Gotovo po letu 1945 ni mogoče zanikati določenega izboljšanja položaja slovenske skupnosti na avstrijskem Koroškem glede na stanje v obdobju 1920 – 1938; navsezadnje ima le-ta po ruskem izvirniku *Državne pogodbe o obnovi neodvisne in demokratične Avstrije* iz leta 1955 brez dvoma značaj mednarodnopravno priznane narodne manjšine (takšen status ima tudi slovenska skupnost na avstrijskem Štajerskem, vendar žal le na papirju). Zato proti njej ni bilo mogoče nastopiti s pozicij moči v smislu odkrite težnje po asimilaciji, kakor je to počela uradna koroška politika neposredno po plebiscitu. Treba se je bilo zadovoljiti s politiko integracije, ki je bila na neki način napovedana že v zadnjih letih stanovske države (geslo Kurta von Schuschnigga: Gut katolisch, gut slowenisch, gut vaterländisch!).²⁴ Ta usmeritev je doživela popoln uspeh. Avstrijski kancler Kreisky je v neki privatni družbi ob Osojskem jezeru okoli leta 1980 dejal: "V dvajsetih letih ne bo nobenega koroškega vprašanja več."²⁵ Mislil je, da so njegovi sogovorniki samo Francozi, ki se bolj mimogrede zanimajo za manjšinske razmere na Koroš-

²⁰ Isto.

²¹ Prim. Dušan Nečak, *Avstrijska legija II, Maribor 1995*, 52.

²² Franc Petek, n. cl., 196.

²³ Sperans (Edvard Kardelj), *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*, Ljubljana 1939, 214. Posebej zanimivo je Kardeljevo mnenje, da združevanje Slovencev ni nujno povezano z jugoslovanskim državnim okvatom; vodilni slovenski komunist je npr. zapisal (Sperans, n. d., 251): "Jugoslavija ima pomen za Slovence samo toliko in daleč, dokler bodo v njej in z njo zavarovani slovenski narodni interesi. Kdor bi hotel iskati njen pomen kjerkoli drugod, bo zašel na stranpota."

²⁴ Arnold Suppan, *Jugoslawien und Österreich 1918 – 1938*, Dunaj-München 1996, 764.

²⁵ Jože Udovič, *Zapisi v tišino. Iz dnevnikov*, Ljubljana 1992, 162.

kem – toda med tujci je bil (kakšna ironija usode!) tudi sin najvidnejšega slovenskega bojovníka za severno mejo v letih 1918/1919 generala Maistra.

Razvoja dogodkov v smeri popolne integracije slovenske manjšine v avstrijsko stvarnost niso zavrli niti občasni poskusi jugoslovanskih tajnih služb, da bi Koroško spremenili v nemirno deželo in iz nje naredili akutno odprto vprašanje. V tem smislu je treba omeniti zlasti škandalozni bombni atentat v Velikovcu leta 1979.²⁶ Takšne skrajno nerazsodne poteze so seveda krepile občutek avstrijske ogroženosti od Jugoslavije in Slovencev, ki je bil skozi čas vse bolj fingiran in vse manj realen: poleg tržaških in goriških Italijanov so bili nemško govoreči Korošci najbrž edini ljudje na svetu, ki so živeli v (pra)strahu pred dvomilijonskim slovenskim narodom! Kakšno slovenskokoroško iredentistično gibanje zagotovo ni obstajalo; novembra 1955 se je tudi uradna Jugoslavija odpovedala zahtevam po spremembi meje z Avstrijo. So se pa pripadniki slovenske skupnosti severno od Karavank vsekakor lahko počutili skrajno nelagodno ob posameznih "neintegrativnih" potezah deželne politike v Celovcu (zlasti na šolskem področju). Vendar jim zaradi tega nihče ne more očitati, da se niso vživeli v avstrijske razmere.

Z razpadom Jugoslavije leta 1991 se je marsikaj spremenilo. Slovenija pač z ničimer ne more ogroziti nobene od svojih sosed – temveč le samo sebe (edina izjema od tega pravila je verjetno krška nuklearka). Seveda pa se mnogi ljudje ne morejo kar takoj odpovedati svojemu skrbno negovanemu občutku ogroženosti, ki vsaj v Trstu, Gorici in severno od Karavank v veliki meri definira identiteto nekaterih skupin prebivalstva: zato je za posameznike koroško vprašanje še vedno aktualno, čeprav je o tem vse potrebno povedal že brezskrupulozni "realpolitik" Bruno Kreisky. Slovenska država se za slovensko manjšino na Koroškem zanima tako in toliko, kot se spodobi za demokratično državo. Takšno usmeritev je napovedala že politika skupnega slovenskega kulturnega prostora v osemdesetih letih (ta je nadomestila diferenciacijsko ihto ljubljanskih in beograjskih "prakomunistov", ki so povsod videli samo sovražnike). Slovenski minister za kulturo v obdobju 1982 – 1986 Matjaž Kmecl jo je uspešno uveljavljal v domovini in

onstran jugoslovanskih mejnikov: poprejšnja konfrontacija je bila zamenjana vsaj z dialoško izmenjavo mnenj – če zaradi še vedno obstoječe SFRJ ni zmerom mogla ali smela biti nadomeščena s sodelovanjem. Založniške hiše koroških Slovencev so dejansko šele tedaj (prvič!) dobile domovinsko pravico onstran saintgermainске meje. Ob tem pa je vendarle potrebno ugotoviti, da ljubljanski strankarski politiki še vedno razmeroma hitro uspe "izvoziti" kak prepir(ček) čez Ljubelj (logično je namreč, da se manjšina kot nekak "most" med karavanskima sosedama kolikor mogoče intenzivno zanima za dogajanja v slovenski državi) – kot da bi koroški Slovenci ne bili dovolj že sami sprti med seboj!

Doživljanje Koroške kot narodne boli je južno od Karavank potemtakem na neki način še vedno prisotno, saj se Slovenci še niso docela prelevili v postmoderne evropske vagabunde, ki tava jo od nikoder nikamor. Toda o tem, da bi kdor koli pripravljaj kakšen kirurški poseg za njeno odpravo, ni niti najmanjšega sledu. (Celo medicina se včasih sooča s fenomenom, da že zdavnaj neobstoječi ud še vedno povzroča bolečine...) Koroško vprašanje je konservirano: zadeva zgodovino, ne prihodnosti. Do določene mere je njegova vsebina postala stereotipna, saj je komaj mogoče srečati Slovence južno od Karavank, ki bi rojake severno od njih resnično dobro poznal iz lastnega izkustva. Edina izjema bi lahko bil prodajalec iz obmejne trgovine v osemdesetih letih, kamor so si otroci socializma hodili ogledovat svojo kapitalistično prihodnost. Morebiti še kakšen turistični delavec ali bančnik iz devetdesetih. Najbrž se satirični pesnik Ervin Fritz ni dosti zmotil, ko je zapisal, da Slovence v Celovcu ali Trstu spoznaš tako, da ga že zdavnaj več ne spoznaš (edino nihajna vrata tudi tam vedno odpira k sebi, nikdar navzven!).²⁷ Povprečnemu Slovencu iz Republike

²⁷ Ervin Fritz, *Dejansko stanje, Ljubljana 1985*, 94. *Osrednji del sarkastično-satirične pesmi Kako spoznaš Slovenca je vredno navesti v celoti:*

*Slovenca spoznaš po tem, da nihajna vrata
zmeraj odpira k sebi, nikdar navzven.
Slovenec ne pljuva na tla, ampak pljunke požira
in je v samomorih dosegel rekordno raven.*

*Slovenca spoznaš po tem, da ga v Celovcu
in v Trstu že zdavnaj več ne spoznaš.
V Sloveniji ga spoznaš po tem, da misli,
da ga bo rešil, če ga bo, očenaš ali glaž.*

*A Slovenca spoznaš tudi po tem, da se dela Angleža,
kadar je v zraku spet kak nacionalni bankrot.*

²⁶ Prim. o tem Stane Kavčič, *Dnevnik in spomini (1972 – 1987)*, 2. izdaja, Ljubljana 1988, 316 – 320.

Slovenije so koroške razmere tuje: ni še opazil, da je onstran Ljubelja večinski mejaš Korošec, medtem ko so Slovenci, Nemci in morebiti celo že Avstrijci v deželi knežjega kamna, vojvodskega (pre)stola in Jörga Haiderja manjšinci...

Prihodnost je zmerom predvsem upanje, bivanje pa pomeni možnost. Možnost za vsakogar in za vse. Predvsem v smislu drugačnega, boljšega in pametnejšega ravnanja od tistega v preteklosti. Zgodovina navsezadnje ni drugega kot zgodovina – torej v nekem smislu katalog že preigranih in že izčrpanih vedenjskih vzorcev ter reakcij na trenutne in trajne izzive človekove eksistence. Vsekakor je minulosť in pojasnilo sedanjosti. Le kot takšna ima svoj smisel in svoj pomen; če determinira pogled naprej, postane neznosno in nepotrebno breme. Odveč je poudarjati, da to še posebej velja za odnose v trikotniku Slovenija-koroški Slovenci-Koroška.

Zusammenfassung

Gedanken zum Kärntner Schmerz Sloweniens

In der slowenischen Geschichtsschreibung und Öffentlichkeit setzte sich bereits Ende des 19. Jahrhunderts das Bild vom „leidversunkenen Kärnten“ [im Original: „tužni Korotan“] durch. Den unter großem deutschnationalen Druck lebenden Slowenen in Kärnten sollte die besondere Aufmerksamkeit ihrer Landsleute aus anderen Ländern gelten. Hinsichtlich dieser Einstellung gab es keine großen Meinungsunterschiede unter den Anhängern der verschiedenen slowenischen politischen Lager. Doch trotz dieses so geschaffenen und eifrig gepflegten „Kärntner Imaginariums“ kam es zu keiner wirksameren Unterstützung der Slowenen in Kärnten. Auch beim Zerfall der Habsburgermonarchie am Ende des Ersten Weltkrieges, als sich die Frage der Grenzziehung zwischen (Deutsch)-Österreich und dem Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen stellte, war die Hilfe der Mehrheit der Slowenen für ihre Landsleute jenseits der Drau bescheiden: Nur wenige Freiwillige zogen in den Kampf für die „Nordgrenze“ und sie wurden im April und Anfang Mai 1919 durch österreichische Einheiten militärisch besiegt. Die siegreiche Offensive der jugoslawischen Armee Ende Mai und

Anfang Juni 1919, die zur Besetzung des Großteils des strittigen Kärntner Gebietes führte, änderte nichts an der Lösung der Kärntner Frage, da für das Klagenfurter Becken ein Plebiszit angesetzt wurde. Auch in den Vorbereitungen für die Abstimmung lag die slowenische Unterstützung für die Kärntner Landsleute mehr im Bereich der öffentlichen Meinung als in tatsächlicher konkreter Hilfe. Die Volksabstimmung am 10. Oktober 1920 endete so mit einem Sieg für Österreich und die Slowenen in Kärnten wurden zu einer nationalen Minderheit – nun wurden sie endgültig zu Kärntner Slowenen. Die Slowenen in Jugoslawien interessierten sich zwar aufrichtig für die täglichen Schwierigkeiten der Kärntner Slowenen, doch mieden sie – wie bereits in der Zeit davor – ein entschiedeneres Engagement zu deren Gunsten. Als sich Anfang 1938 der Anschluß Österreichs an Deutschland abzuzeichnen begann, war der nationale Führer der Slowenen Anton Korošec – damals Innenminister in der jugoslawischen Regierung in Belgrad – nicht einmal bereit, einen Vertreter der Kärntner Slowenen zu empfangen. Hingegen riet der jugoslawische Regierungspräsident Milan M. Stojadinovic dem Kärntner slowenischen Vertreter von jeglichen Forderungen nach Grenzkorrekturen ab und sicherte ihm jede erdenkliche Hilfe Jugoslawiens zu. Nach 1945 konnte das kommunistische Jugoslawien seine Forderungen nach Grenzkorrekturen im Norden nicht durchsetzen. Sein Verhältnis zu Österreich war ambivalent. Einerseits hegte Titos Regime gute Beziehungen insbesondere zur sozialistischen Regierung Bruno Kreiskys in Wien, andererseits versuchte es zeitweise durch Aktionen seiner Geheimdienste – allerdings ohne das diese in Verbindung mit den Kärntner Slowenen standen – die Verhältnisse in Kärnten zu verschärfen. Die Kärntner Slowenen genossen die deklarative Unterstützung Jugoslawiens, doch die Wirklichkeit war komplizierter als die der Öffentlichkeit zugedachten Parolen. Die Kärntner slowenische Presse konnte erst in den achtziger Jahren mehr oder weniger ungehindert nach Jugoslawien gelangen. Zu jener Zeit begann zumindest auf kulturellem Gebiet die ideologische Teilung ihre Macht einzubüßen, die zuvor die Beziehungen zwischen der Slowenen in Kärnten und jenen in Jugoslawien vergiftet hatten.